

Erken Görünüm

Journal Pre-proof

Alevilikte Kut Kavramının Varlık Alanı Olarak Ocak Sistemi

Arş. Gör. Dr., Didem Gülçin ERDEM KÜRK

Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
DENİZLİ.

e-posta: dgulcine@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4321-911X

DOI: 10.30794/pausbed.1494075

Dergi adı: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Journal Name: Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute

Gönderilme tarihi/Received: 01.06.2024

Kabul tarihi/Accepted: 12.12.2024

Bu makaleyi şu şekilde alıntılayın: Erdem Kürk, D. G. (2025). "Alevilikte Kut Kavramının Varlık Alanı Olarak Ocak Sistemi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 66, ss. xx-xxx.

To cite this article: Erdem Kürk, D. G. (2025). "Heart System As the Field of Existence of the Concept of Kut in Alevism", *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, issue 66, pp. xx-xxx.

This is a PDF file of an article that has undergone enhancements after acceptance, such as the addition of a cover page and metadata, and formatting for readability, but it is not yet the definitive version of record. This version will undergo additional copyediting, typesetting and review before it is published in its final form, but we are providing this version to give early visibility of the article. Please note that, during the production process, errors may be discovered which could affect the content, and all legal disclaimers that apply to the journal pertain.

Bu, kabulden sonra kapak sayfası ve üst veri ekleme, okunabilirlik için biçimlendirme gibi geliştirmelere tabi tutulan bir makalenin PDF dosyasıdır, ancak henüz dosyanın kesin sürümü değildir. Bu sürüm, son haliyle yayınlanmadan önce ek dosya düzenleme, dizgi ve incelemeden geçecektir, ancak makalenin erken görünürlüğünü sağlamak için bu sürümü sağlıyoruz. Üretim sürecinde içeriği etkileyebilecek hataların keşfedilebileceğini ve dergi için geçerli olan tüm yasal uyarıların geçerli olduğunu lütfen unutmayın.

ALEVİLİKTE KUT KAVRAMININ VARLIK ALANI OLARAK OCAK SİSTEMİ

Öz

Kut, Türk kültür evreninde, kaynağı yaratıcıya referans verilen özel güç türünü karşılamak üzere kullanılan bir kavramdır. Türk mitik düşünce evresinden günümüze dek muhafaza edilmiş olan kut inancı, Türklerin evreni, insanı ve varlıkları yaratıcı merkezli okuma ve konumlandırma temayülünün sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yaratıcıya ait hudutsuz gücün yeryüzünde çeşitli varlıklar aracılığıyla temsil edildiği inancı, kut kavramına kaynaklık eder. Alevi inanç sistemi de sistemi oluşturan parçalar göz önünde bulundurulduğunda, kut kavramının son derece önemli olduğu bir yapı sergiler. Aleviliğin merkezinde ocak sistemi yer alır ve ocak sistemi de varlığını, kut kavramına borçludur. Yaratıcıdan aldığı inanan gücü yansıtan ve üleştiren kutlu inanç temsilleri, ocak sisteminin varlık sebebidir. Bu çalışmada, Alevi inanç sistemindeki ocak yapılanmasının kut kavramı üzerinden okunması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, ilk adımda kut kavramı hakkında bilgi verildikten sonra, Alevi inancında ocak geleneği ve bu geleneğin kut kavramı ile olan ilişkisi ele alınarak inanç sistemindeki kutlu şahsiyetler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kut, Alevi inanç sistemi, Ocak, Kutsal.

HEARTH SYSTEM AS THE FIELD OF EXISTENCE OF THE CONCEPT OF KUT IN ALEVISM

Abstract

“Kut” is the name of the concept used in the Turkish cultural universe to represent a special type of power whose source is referenced to the creator. The Kut belief has been preserved from the Turkish mythical thought phase until today. The concept of Kut emerged as a result of the Turks' tendency to read and position the universe, people and beings in a creator-centered way. The belief that the unlimited power of the creator is represented on earth through various beings is the reason for the existence of the concept of kut. Considering the parts that make up the system in the Alevi belief system, it exhibits a structure in which the concept of kut is extremely important. “The hearth system” is at the center of Alevism, and the hearth system owes its existence to the concept of kut. Blessed faith representations that reflect the power believed to be received from the creator and share that power are the reason for the existence of the hearth system. In this study, it is aimed to read the hearth structure in the Alevi belief system through the concept of kut. From this point of view, after giving information about the concept of kut in the first step, the tradition of hearth in the Alevi belief and the relationship of this tradition with the concept of kut was discussed and the holy figures in the belief system were emphasized.

Key Words: “Kut”, Alevi belief system, “Hearth system”, Sacred.

GİRİŞ

Kut kavramı, Türk kültür evreninde Tanrısal simgeciğin kaynaklık ettiği soyut bir tasarımın dışlaşmış şeklidir. Kut, yaratıcı menşeli gücü tarif etmekte kullanılan bir kavrama işaret eder. Ulaşılamayan hudutsuz bir güç alanı olan yaratıcı fikrinin mücerret tasarımı, kut kavramının dünyevi varlıklarda tecessüm etmesiyle somutlaştırılır. Bu sayede inanan insan, kutsal olanın dünya hayatına sızan yansımaları üzerinden varoluşunu ilişkilendirdiği alan ile temasa geçebilme şansına erişmiş olur. Türklerin evreni, insanı ve varlıkları yaratıcı merkezli okuma ve konumlandırma temayülünün sonucu olarak ortaya çıkan kut inancı, yaratıcı merkezli bir tasarım fikrinin adlandırmasıdır.

Kut, herkeste bulunmayan özel bir güç türüdür. Kut taşımaya hak etmek için, bu gücün yaratıcı tarafından bahşedilmesine sebep teşkil edecek özel bir yaradılıştan söz edilmesi gerekir. Sıradan kimseler, kut taşıyıcısı olamazlar. Kut taşımak üzere seçilen, kut taşımaya hak eden varlık, “kutlu” bir varlıktır. Onu, mutlaka türdeşlerinden ayıran birtakım özellikleri vardır. Kut, belirli yeti ve beceriler üzerinden tezahür eden bir kavram olma özelliği gösterir. Taşıdığı sıra dışı özellikleri ile yaratıcı fikrini onaylayan bir yapı, kut için seçilmiş varlıkların ortak özelliğidir. Kut, soyut bir simgeselliğin somutlaştırılmasında kullanılan bir işaretleme olduğundan, kavramın tasarımında çeşitli göstergelerden yararlanılması kaçınılmazdır. İman gücü, mucize ve kerametler gibi göstergeler; kut taşıyıcısı olduğuna inanılan insanların niteliklerinin belirleyicileri arasında yer alır. Mitik dönemden bugüne, Türk kültür havzasında yaratıcı gücün kut vasıtasıyla somutlaşarak kendini gösterdiği şahsiyetler arasında şamanlar, peygamberler, hükümdarlar, veliler, inanç önderleri gibi tipolojiler yer almaktadır.

Alevi inanç sistemi, kökeni Ehl-i Beyt’e dayandırılan ocaklar üzerine inşa edilmiş bir yapı sergiler. Soy güdülen bir inanç sistemi olan Alevilikte, ocak sistemi üzerinden soyun kutsalla ilişkilendirilmesi söz konusu olmuştur. Referansın kut sahibi olduğu inancı üzerinde uzlaşılan bir soya verilmesi, o soy üzerinden dolaylı olarak kutsal alan ile temas edilmesinin de sağlayıcısıdır. Ocak merkezli bir yapı gösteren Alevi inanç sisteminde inanç önderlerinin meşruiyeti; kan yoluyla mensubu oldukları, bağlı bulundukları, temsil ettikleri ocaklar üzerinden Hakk’a dayandırılmaktadır.

Bu çalışmanın sınırlılıkları, kut kavramının referansı yaratıcıya verilen özel bir tür yaşamsal güç şeklinde tanımlanmasıyla tayin edilmiştir. Alevi inanç sisteminin ocak merkezli bir yapı sergiliyor olması dolayısıyla kut kavramı üzerinden okunmaya elverişli olduğu tespiti çalışmamızın hareket noktasını teşkil etmektedir. Bu tespitten hareketle çalışmamızda, kut kavramı hakkında bilgi verildikten sonra, Alevi inancında ocak geleneği ve bu geleneğin kut kavramı ile olan ilişkisi ele alınarak inanç sistemindeki kutlu temsiller üzerinde durulacaktır.

1. KUT KAVRAMI

Kut, Türk kültür evreninde mitik dönemden günümüze dek önemini muhafaza eden bir kavram olma özelliği gösterir. Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Güncel Türkçe Sözlük* içerisinde kutun anlamına ilişkin, “devlet idaresinde güç, yaratıcılık ve yetki bakımından sahip olunan üstün güç; mutluluk; ilahi bir kaynaktan gelen rahmet, bereket” ifadeleri kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Kut”, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 01.03.2024). Yusuf Has Hacıp tarafından kaleme alınan *Kutadgu Bilig*’in indeksinde kut sözcüğünün anlamı, “mutluluk, devlet” şeklinde verilmiştir (1979: 223). Kâşgarlı Mahmud’un müellifi olduğu *Dîvânü Lugâti’t-Türk* adlı ansiklopedik sözlükte ise kut sözcüğünün anlamına ilişkin, “baht, devlet, talih, şans” kelimeleri kullanılmaktadır (2014: 751). A. Von Gabain tarafından hazırlanan *Eski Türkçe’nin Grameri* adlı eserde ise kut, “saadet, rahmet, azamet, ruh” şeklinde tanımlanmaktadır (1988: 284).

Genellikle “servet” ve “şans” sözcükleriyle tercüme edilen kutun mitik döneme ait metinlerde, “yarlık” yani “tanrısal buyruk”, şans ve “Tengrinin gücü” kavramları ile birlikte kullanıldığı görülür. İnsan kaynaklı olmayan ve insana gelen, içine yerleşen özel bir güç türünü ifade etmekte kullanılan bir terim olarak kut, bir çeşit yaşam iksiri olarak yorumlanabilir. Orhon Yazıtlarından yola çıkarak, kutun Gök Tanrı tarafından hükümdara bahşedilen bir lütuf olduğunu ifade etmek mümkündür (Roux, 2012: 90-91). Kut, siyasi, kültürel ve teolojik bir işaretleme olarak karşımıza çıkar. Siyasi iktidarın tanrısal iktidarı elde ederek örfi iktidar biçimini idare etmesi bağlamında kullanılan bir kavram olan kut, ilahi lütuf, devletlû oluş, karizma gibi anlamlara gelmektedir (Ölçer Özünel, 2014: 104). Kut, tanrısal güç ve iktidara gönderme yapan bir kavramdır. Bu gücün üleşilmesi için tanrısal kudretin kendisine yansıma alanı bulması gerekir. Bu yansıma alanının kuta talip olandan ziyade, söz konusu varlığın kut taşımaya hak ettiğine inananlar tarafından inşa ettiği ifade edilebilir. Dolayısıyla kut, inanmanın konusu olan bir kavram olma özelliği gösterir. Canlı ya da cansız bir varlığın, bir mekânın kut taşımaya hak ettiğine kanaat olunması için ise onun türdeşlerinden farklı nitelikler taşıyor olması gereklidir.

Türklerin geleneksel dünya görüşlerinde kut; hayat gücü, ruh, can, bereket, bolluk, uğur, saadet, mutluluk gibi anlamlarda kullanılan bir sözcüktür. Eski Türkçede “kutlug” sözcüğü, kut’tan türemiş olup “kutsal, mukaddes”

anlamındadır. Dinî-kutsal uygulamalarda kut, mitolojik anlam ve işlev alanı son derece geniş bir kavramdır. Yakut Şamanizm’inde kut, hayati bütünlükle ilişkilendirilir ve kutun kaybolmasıyla hayatın da sona ereceğine inanılır. Altay Türklerinin inanışına göre insanın kutu, insan doğmadan önce gökyüzünde var olur. Bu sebeple, Sayan-Altaylarda çocuğu olmayan karı-koca hakkında “kudı yok kiji” denilirdi. Yakutların inancına göre ise canlı varlıkların bir bölümünde onlara hayat veren gizli bir güç vardır ve bu güç, “kut” adını taşır. Bu güce sahip olan varlıklar, ışıklı dünyada yaşayabilirler. Bu kutlar, Tanrı tarafından verilir ve “salgın kut”, “buor kut”, “iye kut” gibi değişik biçimlerde olabilir. Sibiry Türklerinin geleneksel inanışlarında süt ile “kut” arasında bağlantı kurulduğu bilinmektedir. Kut kavramının anlamsal çerçevesi akıcılık, duruluk ve yumuşaklıkla ilgili çizildiği için, yaratılışın temelini oluşturan bolluk, üreme, bereket idealleriyle ilişkilendirilmiştir. Kut kavramı etrafında oluşan anlam alanından da hareketle, Türklerin geleneksel dünya görüşlerinde insanın canının sağlamlığının kut kaynaklı olduğu görüşünün hâkim olduğu ifade edilebilir (Beydili, 2005: 359-362).

Mircea Eliade’nin “mana” şeklinde andığı kut, muazzam kozmik yaratılışın kaynağındaki ilahî güçtür. Nesnelerde ve insanlarda da üstün varlıklardan aldıkları mana bulunabilir. Kutsala gizemli bir biçimde bulaşan bu varlıklar, bulaştıkları ölçüde manaya sahip olurlar (2020: 45-46). Gök Tanrı, yer-su ruhları ve atalar tapımı gibi üç temel üzerine inşa edilen Türk inanç sisteminde, bu güçlerin mana ya da kut sözcükleriyle karşılanan kutsal / büyüsel bir güce sahip oldukları inancı hâkimdir. Kutsal varlıklar tarafından seçilen, onların rızasını alan, onları kızdıracak iş ve eylemlerden uzak duran birtakım insanlara bu özel gücün aktarılması mümkündür. Özel nitelikler taşıyan bu insanlar; peygamberler, krallar, hakanlar, din adamları, destan kahramanları, evliyalar, meslek pîrleri, âşıklar ve halk hekimleri gibi kişiler arasından seçilebilir. Bu kişiler, Tanrı’dan doğrudan kut alabildikleri gibi, Tanrı’dan kut alan araçlar vasıtasıyla da dolaylı bir şekilde bu kuta sahip olabilirler (Çeribaş, 2021: 1189).

Oğuz Kağan Destanı’nda, Oğuz-Han’ın Kıpçak akınına müteakiben, Uruz Bey’in oğlu tarafından kurulan cümlelerde de “kut” kavramı karşımıza çıkmaktadır. Oğuz Kağan’a hitaben sarf edilen ifadelerde kutun devlet ve iktidar kavramlarıyla özdeşimine vurgu yapıldığı görülmektedir. “Kutumuz olsun sizin, kutlu devletinizin,” ifadesi, Uruz-Bey’in Oğuz-Han’ın hükümdarlığını kabul ettiği, dolayısıyla da onun kutunu tanıdığı anlamına gelmektedir. Zaten kutlu olduğuna vurgu yapılan Oğuz’a Kıpçaklara ait kutun sunulması, Oğuz’a tabii olmakla ilgili bir bildirim olduğu kadar, gücün merkezileştirilmesine yönelik bir arzunun da kanıtı niteliğindedir: “Kutumuz olsun sizin, kutlu devletinizin, / “Soyunuzdandır bizim, tohumu neslimizin!” // “Tanrı buyurmuş size, yeryüzünü al diye, / “Başım la kutumu da veriyorum al diye!” (Ögel, 1993: 121).

Kut, Jean Paul Roux’nun ifadesiyle, hayat gücünün, zihnin, ruhun ve şansın ifadesidir. Hayati bir güce tekabül eden kut, Türk evren tasarımına göre, evreni oluşturan elementlerin temel kaynağıdır. İnsan ya da hayvanda bulunduğu zaman ruhun temel yaşam dayanağı olabilecek bu güç, hükümdarda bulunduğu onun yüceliğinin göstergesidir (1999: 37, 39, 40). Kut, kavramsal yönüyle soyut; ortaya çıkardığı belirlemeler açısından ise somut bir karakter taşımaktadır. Kutun içeriği, komşu kavramlarla olan ilişkileri üzerinden belirlenebilir. Kut kavramının Tanrı ile hikmet, hizmet ve töre kavramlarıyla ilişkili olduğu ifade edilebilir. Kut, insandaki asli cevherdir ancak açığa çıkması, hikmet, hizmet, bilgi, nefis kontrolü gibi vesilelerle gerçekleşir. Kut, Tanrı kaynaklı bir güç olduğu için bu cevher de Tanrı kaynaklıdır ve kut kazanmak, bu cevheri ortaya çıkarmak için kişinin arzarlardan, dünyevi bağ ve kirlilerden arınıp safiyet kazanması, kendi doğal hâlini bulması gerekir. İnsanın iç gücünün harekete geçirilmesi mahiyetinde bir kavram olarak karşımıza çıkan kutun belirmesi, insandaki iyi hasletlerin meydana çıkması anlamına gelir. Kutu kazandıktan sonra muhafaza etmek için çabalamak gerekir. Alçak gönüllü ve yumuşak dilli olmak, aşırılıklardan uzak durmak, saygı ve sevgi dolu davranmak, adalet ve doğruluk üzere hareket etmek (Başer, 2015: 81-101); yani güzel ahlakla donanmak, bahşedilen kutu korumayı mümkün kılar.

2. ALEVİ İNANCINDA OCAK SİSTEMİ VE KUT

Ocak, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Güncel Türkçe Sözlük* içerisinde yer verilen tanımlarına bakıldığında, gerçek ve mecaz karşılıklarıyla anlam alanı oldukça geniş bir kavram olma özelliği gösterir. Bu anlamsal yük, söz konusu kavramın tarih boyunca Türk kültüründe üstlendiği işlev ile doğru orantılıdır. Sözlükte, ocak kavramının konu başlığımıza uygun olarak verilen tanımı: “ev, aile, soy” şeklinde yapılmıştır (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Ocak”, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.03.2024). Türk kültüründe önemli bir kült olma özelliği gösteren ocak, Alevi inanç sistemi bağlamında ele alındığında, Ehl-i Beyt soyunu karşılamak üzere kullanılan bir kavramdır. Alevi ocakları, On İki İmamlar üzerinden Ehl-i Beyt ile olan kan bağlarının yakınlığı yahut adını taşıdıkları erenin kerameti oranında belirli bir hiyerarşi içerisinde konumlanmaktadır. Mevcudiyetleri, şecereler ve keramet kaynaklı menkıbeler üzerinden meşruiyet kazanan ocaklar, silsile oluşturarak günümüze dek varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Alevi inanç sisteminde kutsala ilişkin bir işaretleme olan ocak, Mehmet Ersal tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: “Soyu On İki İmamlar kanalıyla Ehl-i Beyt’e dayanan bir karizmatik inanç önderi adına kurulan,

kendisine bağlı bir talip ve hiyerarşiye göre ocak topluluğu olan, silsile olarak karizmatik inanç önderinin soyundan gelen temsilcilerine pir, mürşid, dede adı verilen, kendi içinde ve diğer ocaklarla bir hiyerarşisi olan, bazı yörelerde rehber, pir ve mürşid adları ile tanımlanan, takip ettiği bir süreklilik ya da erkân sistemi olan inanç sistemi yapılanmasına "ocak" ya da "dede ocağı" denir." (2016: 41).

Ocakların tarihsel süreçte ortaya çıkışıyla ilgili çok sayıda hipotez mevcuttur. Bunların başında Alevi ocaklarının Hz. Muhammed ve Hz. Ali'den sonra soylarından gelenlerce oluşturulduğu görüşü gelmektedir. Bu görüş uyarınca, Hz. Muhammed'in soyu, kızı Fatma ile evlenen amcasının oğlu Hz. Ali'den devam etmiştir. Bu soydan gelen aileler ocaklardır, dede aileleridir. Diğer bir görüş, ocakların Hünkâr Hacı Bektaş Veli zamanında ortaya çıktığı yönündedir. Bu görüşün kendi içerisinde savunduğu iki temel iddia vardır. Bunlardan ilki, ocakların büyük bir kısmının peygamber soyuna dayandığı, Hacı Bektaş Veli'nin de bu ocaklara bağlı ocakzâdeleri Anadolu'nun dört bir yanında talipleri aydınlatmak üzere görevlendirdiği şeklindedir. Diğer bir görüş ise Hacı Bektaş Veli'nin soyca On İki İmamlara dayanmasına karşın diğer ocakların böyle bir tarihsel kökeni olmadığı, Hacı Bektaş Dergâhı'nda yetişen erenlerin kimilerinin hizmetleriyle kimilerinin de kerametleriyle dedelik payesi aldığı kabulüne dayanır. Ocakların ortaya çıkışıyla ilgili üçüncü hipotez, bu ocakların Şah İsmail zamanında ortaya çıktığı yönündedir. Bu hipoteze göre Şah İsmail, dedelik kurumunu organize etmiş ve onlara soylarına ilişkin belgelerin yanında "Buyruk" olarak adlandırılan, Aleviliğin temel erkânnameleri olan kitapları vermiştir. Ocakların ortaya çıkışıyla ilgili dördüncü ve son görüş, Alevi ocaklarının Anadolu'ya gelen kabilelerin dinsel / siyasal lideri Türkmen babaları tarafından oluşturulduğu kabulüne dayanır. Bu kabule göre, Anadolu'ya göçen ve İslam'ın Alevilik yorumunu benimseyen Türkmenlerin dinsel/siyasal liderleri olan baba, abdal, dede ünvanlı şahsiyetler zaman içerisinde Alevi dedelerine dönüşmüşlerdir (Yaman, 2004: 148-149). Alevi ocaklarının ortaya çıkışıyla ilgili ileri sürülen görüşlerin tamamında, hangi tarihte, hangi yol ve yöntemle olursa olsun, ocakların kuruluşlarında kut sahibi olmalarının yahut kendilerine kutsiyet yüklenmesinin etkisine vurgu yapılmakta, temsil güçleri ve etki alanlarının genişliği de ocakların ontolojisiyle ilgili kabullerle ilişkilendirilmektedir.

Ocaklar, boy ve aşiret yapılanmasının İslam sonrası itikadî bir boyuta ihtiyaç duymasıyla seyyidlik (soy/silsile), velayet ve keramet sahibi ata, dede, baba ve abdal adı verilen çok yönlü liderler öncülüğünde, veli kültü merkezli ve birbirleri arasında hiyerarşik olarak örgütlü oluşan sosyal, siyasal ve itikadî teşkilatlanmalardır. Alevi inancında "silsile / seyyidlik" esaslı bir neseb, Ehl-i Beyt ve Hz. Ali kültü merkezli "velilik" sıfatlarına sahip bir lider etrafında, belli bir erkân çerçevesinde sürekliliği olan hiyerarşik bir örgütlenmeye sahip topluluğun tamamı, ocak kavramının içerisinde yer almakta olup "seyyidlik (silsile)-ocak (aşiret)- veli (pir)" şeklindeki şema, ocak sisteminin üç temel ayağını oluşturmaktadır (Akın, 2017: 260).

Alevi inancında ocak sisteminin temelinde kan bağına yüklenen anlam yer alır. Kan, insanlık var olduğu günden bu yana yaşamsal bir öneminin de olmasının etkisiyle kutsal alana ilişkin sembolik işaretlemeler arasında yer almaktadır. Emile Durkheim, bu hususta, kanın ruh ile olan ilişkisine dikkat çekerek kutsallığına vurgu yapar. Bedenin belirli bölgelerinin ve ürünlerinin bedenle hususi bir yakınlığa sahip olduğunu ifade eden Durkheim, bunlar arasında kalp, nefes, plasenta, kan gibi unsurları sayar. Durkheim'a göre kan, yalnızca ruhun geçici ikametgâhı değil; aynı zamanda dışarıdan görülen ruhtur ve dolayısıyla kan aktığında ruh da onunla beraber gider (2018: 236). Kan bağı ve akrabalığa yüklenen anlam da ruh ve kan ilişkisi ile kanın yaşamsal önemi tarafından tayin edilir. Ocak sisteminin etrafında oluşan anlamsal işaretlemelere de kan bağına ilişkin aynı kabuller kaynaklık eder. Kut taşıdığı fikri üzerinde uzlaşılan bir kimse ile arada kan bağının bulunması, kan ile birlikte kutun da geçişinin sağlanacağı düşüncesi, ocak sisteminin kut kavramı üzerine inşa edilmesine sebebiyet vermiştir.

Kuta sahip olunması kadar bahsedilen kutun muhafaza edilmesi de önemlidir. Yalnızca kan bağı ile kuta sahip olunması yeterli değildir. Alevi inanç sisteminde ocak yapılanmasının merkezinde yer alan inançsal statü dedelik kurumunda, dededen taşınması beklenen nitelikler vardır. Bunlar: Bir ocaktan gelmek yani evlad-ı resul olmak, hizmet veya keramet yoluyla müritlik payesi kazanmış bir erenin soyundan gelen ocakzâde bir aileye mensup olmak; bilgili, eğitici ve terbiye edici olmak; adaletli, ahlaklı olmak; örnek insani özelliklere sahip olmak; temel inanç esasları ve uygulamalara uyuyor olmak (Gökbel, 2019: 208-209) şeklinde sıralanabilir.

Ocak sisteminin merkezine kut kavramının yerleştirilmesi noktasında, yalnızca kutsal bir soydan gelmiş olunması referansıyla yetinilmemiş, aynı zamanda ocağın kurucusu olan erenlerin, velilerin gösterdikleri kerametlere ilişkin anlatımlarla kut taşıyıcısı oldukları inancı güçlendirilmiştir. Alevilikte, ocak sisteminin son halkası olan dedelerin sahip olduklarına inanılan kut miktarının bağlı bulundukları ocağın kurucu şahsiyetinin kerametlerinin büyüklüğüne bağlı olduğu kabulü hâkimdir. Yaratıcı güce olan yakınlıkları oranında Hz. Muhammed'den dedelere doğru ilerleyen silsilede, ocak sistemini meydana getiren şahsiyetlerin mucize ve kerametlerinden söz edilerek kendilerine lütfedilen özel güce vurgu yapılır. Alevilikte ocak sistemini oluşturan silsilede sırasıyla, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Ehl-i Beyt, On İki İmam ve dedelerin isimleri sıralanabilir.

3. OCAK SİSTEMİNDE KUT TAŞIDIĞINA İNANILAN ŞAHSİYETLER

Alevi inancında, ocak sisteminin bir parçası olan, sahip oldukları yer ve taşıdıkları statü gereği kut taşıdığına inanılan şahsiyetler mevcuttur. Alevi inanç sisteminde kutun belirli bir hiyerarşik kabule göre üleştirildiğine inanılır. Bu hiyerarşi, inançsal tipolojinin Hakk'a olan yakınlığına göre tayin edilir. Alevilikte ocak sistemi bağlamında, yaratıcı tarafından bahşedildiğine inanılan kut miktarı, halkalar genişledikçe azalır. Merkezde mutlak kut sahibi olan Hak yer alır. Hak tarafından kut bahşedildiğine inanılan şahsiyetlerin başında Hz. Muhammed gelir. Daha sonra sırasıyla Hz. Ali, Ehl-i Beyt, On İki İmamlar ve dedeler, Hak tarafından kut bahşedildiğine inanılan ve inanç sistemi içerisinde kutsiyet atfedilen şahsiyetler olarak sıralanabilir.

3.1. Hz. Muhammed

İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed, bu kimlik ve misyonunun yanı sıra, Alevi inanç sisteminde, Hak-Muhammed-Ali şeklinde ifade edilen üçlü birlik tasarımının parçası olma özelliği gösterir. Bu tasarımda, Hak, Muhammed ve Ali hiyerarşik bir sıraya göre dizilmiştir. Buradaki hiyerarşinin kaynağı, sahip olunan kut miktarıdır. Başlıca kut kaynağı olan Hakk'ın ilk sırada yer aldığı bu üçlü tasarımda Hz. Muhammed, kendisine Hak tarafından kut bahşedilmiş kişiler arasında en yukarıda yer alır. Alevi inancının temel ibadet metinleri olan gülbank ve tercümanlarda da bu sıraya riayet edildiği görülmektedir.

Alevi inanç sisteminde Hz. Muhammed, nübüvvet makamının sahibidir. Nübüvvet makamı, Tanrı tarafından kut bahşedildiğine inanılan makamların başında gelir. Peygamberler, seçilmiş kimselerdir ve Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri arasında yer aldıklarına inanılır. Temsil ettikleri varlık Tanrı'nın kendisi olduğu için de ona ait olan sonsuz gücün bir kısmı peygamberlere de lütfedilir. Bu güç, kendilerine atfedilen kutsiyete de kaynaklık eder.

Alevi inancının köken anlatısı şeklinde yorumlayabileceğimiz Hz. Muhammed'in miraca yükselişinin ardından katılım gösterdiği Kırklar Cemi'nin Aleviliğin temel ibadet pratiği olan cem ritüeline kaynaklık etmesi, Alevilerin Hz. Muhammed'e verdikleri önemin ve kendisine atfedilen kutsiyetin kanıtı niteliğindedir (Erdem Kük, 2013: 54). Hz. Muhammed, Alevi gülbank, tercüman ve deyişlerinde "nur-u nebi" şeklinde anılır. Nur ile kast edilenin Hakk'ın kaynaklık ettiği bir güç olan kuta tekabül ediyor olması muhtemeldir. Nurlanmak, bir ışık kaynağı tarafından aydınlatılmak anlamındadır. Nur, "ilahi bir güç tarafından gönderildiğine inanılan parlaklık" (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, "Nur", <https://sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 17.04.2024) anlamında kullanılan bir sözcüktür. Işığa kaynaklık edenin daha güçlü bir varlık olması gerekir. Burada, Hz. Muhammed'in "nur-u neb-i" şeklinde adlandırılmasında, Hak tarafından kut kazandırılmış olmasına vurgu yapıldığı ifade edilebilir.

Alevi inanç sisteminde Hz. Muhammed, "Muhammed Mustafa" şeklinde anılır. Bununla birlikte, Hz. Ali ile bir ve aynı nurdan yaratıldıklarını vurgulamak üzere, "Muhammed Ali" şeklindeki isimlendirmesine de rastlanır. Hz. Muhammed'den Alevi ibadet metinlerinde "Fahr-ı Âlem", "İki Cihan Serveri" gibi ünvanlarla da bahsedilir. Hak katında bağışlanmak ve günahların affı için Alevi gülbank ve tercümanlarında Hz. Muhammed'in şefaatine talip olunur (Erdem Kük, 2023: 265). Hz. Muhammed'in Hak katında makbul bir kimse olarak görülmesi, Hakk'ın kendisini kutunu üleşmek üzere seçmiş olduğuna inanılması, Hz. Muhammed'den inayet beklenmesinin sebepleridir.

Mucize ve keramet kavramları, kutun mevcudiyeti ile ilişkilendirilen kavramlar arasında yer alır. Tanrısal bir güçle taçlandırılmış kişiden sahip olduğu gücü kanıtlaması beklenir. Hz. Muhammed'in mucizeleri de özel bir yaratılış taşıdığı ve bu yaratılışın Hak tarafından kut ile taçlandırıldığı inancını kanıtlar niteliktedir. Bu mucizelerin başında Hz. Muhammed'in göğe yükseldiğinin anlatıldığı miraç hadisesi gelir. Miraç hadisesine, Türk kültür ve edebiyatında öyle büyük önem atfedilir ki Hz. Muhammed'in miraca yükselmesini konu edinen "miraciye" adlı müstakıl bir tür ortaya çıkar. Alevi inancında da Kırklar Cemi'nin Hz. Muhammed'in miraca çıktığı gece toplandığı bilgisi ile miraç hadisesinin önemine vurgu yapılır.

Mucize, gösteren kişinin sahip olduğu kudret hususunda meydan okuması olarak yorumlanabilir. Tabiat kanunlarının üstünde ve dışında bir olayı gerçekleştirebilmeye dayanan mucize olgusunun Allah'ın güç sınırları içerisinde kalan fiiliyata işaret ettiği kabulünden dolayı peygamberlerin mucizelerinin ancak Allah'ın izni ve yardımıyla gerçekleşebileceğine inanılır. İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed'in miraç dışındaki mucizeleri arasında gölgesinin yere düşmemesi, Ay'ın ikiye bölünmesi, parmaklarından su akıtması, bir avuç toprakla düşmanlarının görme yeteneklerini yok etmesi, ölüyü diriltmesi, mağara girişinde örümceğin ağ örmesi ve güvercinin yuva yapması gibi hadiseler sıralanabilir (Çetişli, 2012: 332-361). Tüm bu mucizat, Hz. Muhammed'in Hak tarafından gücünün yeryüzünde temsili için seçildiğini kanıtlar mahiyettedir.

3.2. Hz. Ali

Alevi inanç sisteminde Hz. Ali, velayet makamının sahibidir. Hz. Ali etrafında oluşan anlam alanı, Alevi inanç evrenindeki kodlamalarla genişleme göstermiş; Hz. Ali'nin tarihi şahsiyetinin yanına, mitik bir çerçeve arz eden, kutsiyet atfedilmiş bir şahsiyet daha eklenmiştir. Zamanla bu iki şahsiyet iç içe geçmiş, Hz. Ali'nin mitik ve folklorik şahsiyeti, tarihî şahsiyetinin önüne geçmiştir. Katmanlaşan şahsiyeti ile Hz. Ali, Alevi teolojisinin merkezinde yer almakta olup "Üçler" şeklinde anılan, Hak-Muhammed-Ali şeklindeki birlik tasarımının (Erdem Kük, 2023: 52) parçası konumundadır.

Alevi inanç sisteminde Hz. Ali, Hz. Muhammed'den sonra kut taşıyıcısı olduğuna inanılan ikinci şahsiyettir. Hz. Ali'nin taşıdığına inanılan kuta kaynaklık eden yalnızca Hak değildir. Hz. Muhammed de kendisine Hak tarafından bahşedilen kutu, Hz. Ali ile paylaşmıştır. Dolayısıyla, Hz. Ali'nin sahip olduğuna inanılan güçte hem Hakk'ın hem de Hz. Muhammed'in izlerine rastlanır. Taşıdığı kutta Hz. Muhammed'in izlerinin olduğu ve ontolojisini güçlendiren şahsiyetin Hz. Muhammed olduğu kabulü, Hz. Ali etrafında oluşan anlatımlarla da desteklenir. Alevi inanç sisteminin temel erkânınameleri arasında yer alan Buyruk'ta, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin musahip oldukları, Hz. Muhammed'in miraç gecesi Cebrail tarafından beline bağlanan kuşağı Hz. Ali'nin beline bağlayarak şu cümleleri sarf ettiği bilgisi yer alır: "Biz Ali ile aynı nurdanız. Ben ilim şehriyim. Ali ise o şehrin kapısıdır. Ali dünya ahiret kardeşimdir. Ali ile aynı etten, aynı tendeniz. Zahirimiz, batınımız birdir. Ben kimin velisi isem, Ali de onun velisidir." (Bozkurt, 2015: 240). Burada geçen "aynı nurdanız ifadesi", Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin sahip oldukları gücün Hak kaynaklı özel bir güç türü olan kut olduğu yönündeki iddiamızı kanıtlar niteliktedir. Hz. Muhammed'in ifadelerinde, Hz. Ali ile kendi kutunu, manevi gücünü paylaştığı bilgisi de gizlidir.

Hz. Ali etrafında oluşan anlatımlar da kut taşıyıcısı olduğunu kanıtlar niteliktedir. Türk edebiyatında Hz. Ali'nin yiğitliğinin, mertliğinin, cesaretinin anlatıldığı, kahramanlık temli metinlere cenkname adı verilir. Hz. Ali'nin sıradan bir kimse olmadığını vurgulamak üzere şahsiyeti etrafında oluşturulan kahramanlık mitini besleyen bu anlatımlarda Hz. Ali'nin insanüstü vasıflarının vurgulandığı çok sayıda keramet motifi yer alır. Bu motifler arasında, Hz. Ali'nin hastaları iyileştirmesi, ateşte yanmaması, havada uçabilmesi, gapten haber verebilme yetisine sahip olması, tabiat kuvvetlerine hükmedebilmesi ve mekân aşabilme yetisi sıralanabilir (Çetin, 1997: 375).

3.3. Ehl-i Beyt

Ehl-i Beyt, "âl-i âbâ" diye de adlandırılan Hz. Muhammed, onun damadı ve amcasının oğlu Hz. Ali, kızı Hz. Fatma, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşan beş kişiyi kasteden bir isimlendirmedir. Ehl-i Beyt sözcüğü ile Hz. Muhammed'in ev halkı, ailesi olarak görülen kişilere işaret edilir. "Penç-i Âl-i Âbâ" olarak da adlandırılan Ehl-i Beyt, bir elin beş parmağı ile sembolize edilir ve birbirlerinden ayrılmaz şekilde tasavvur edilir. Ehl-i Beyt'in âl-i âbâ şeklinde de isimlendirilmesi, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi, Hz. Fatma'yı ve torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i abasının altında topladığına yönelik sembolik göndermeden ileri gelir.

Alevilikte "Beşler" diye de adlandırılan Ehl-i Beyt'i sevmek ve saymak esastır. Bu sevgi ve saygı, Ehl-i Beyt'in Hz. Muhammed'in hane halkı olması ve onun tarafından sevgiye mazhar olan kişiler olması kaynaklı olduğu kadar, Hz. Muhammed ile aralarında bulunan kan bağının da kaynaklık ettiği bir sevgidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, kan bağı, kut taşıyıcılığının temel kaynakları arasında yer alır. Alevi inancında, Hz. Muhammed'e Hak tarafından bahşedilen, taşıyıcısı olduğu kutun onun yolundan giden hane halkına kan yolu vasıtasıyla üleştirildiği inancı hâkimdir. Bu kişiler, Hz. Muhammed üzerinden dolaylı olarak Hak tarafından da kutsanmış kabul edilirler. İtibarlarının meşruiyet kaynakları arasında bu kut düşüncesi de yer alır. Hz. Muhammed'in ailesi olarak gördüğü beş kişiyi abasının altında toplaması metaforu da kutunu paylaştığı düşüncesine göndermede bulunur.

Ehl-i Beyt, Alevi inanç sisteminin önemli koordinat noktalarını veren hatırlama figürleri arasında yer alır. Alevi inancının temel ibadet metinleri arasında yer alan gülbank, tercüman gibi dua metinlerinde Ehl-i Beyt'e olan muhabbetin vurgulanması esastır. Ehl-i Beyt'in yad edilmesi, sahip olduklarına inanılan kutun anımsatılması Alevi cemlerinin bir parçası niteliğindedir. Ehl-i Beyt'i yâd etmek, övmek ve onlar için rahmet dilemek kadar, onlara zulmedenleri, düşmanlarını lanetlemek de Alevi ritüellerinde temel hatırlama figürlerinden yararlanılmasının sağlayıcısıdır. Ehl-i Beyt sevgisi, Alevi gülbank ve tercümanlarının da temel kodlamaları arasında yer alır. "Hak cümlemizi Ehl-i Beyt'e dahil eyleye!", "Yüce Allah Ehl-i Beyt'in katarından ayırmaya!" (Erdem Kük, 2023: 268-270) gibi ifadeler, dua metinlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu ifadelerde Ehl-i Beyt'in taşıyıcısı olduğuna inanılan kutun uzağına düşmemek, o kuttan nasiplenebilmek temennisi iletilir.

3.4. On İki İmam

On İki İmam, Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatma ile Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve aynı zamanda damadı olan Hz. Ali'nin soyundan gelen on iki kişiyi kast eden bir isimlendirmedir. On İki İmam, sırasıyla şu isimlerden

oluşur: 1. İmam Ali (Hz. Muhammed'in amcası Ebu Talip'in oğlu ve Hz. Muhammed'in damadı) 2. İmam Hasan (Hz. Ali'nin büyük oğlu) 3. İmam Hüseyin (Hz. Ali'nin ikinci oğlu) 4. İmam Zeynel Abidin (Hz. Ali'nin torunu, Hz. Hüseyin'in oğlu) 5. İmam Muhammed Bâkır (Zeynel Abidin'in oğlu) 6. İmam Câfer-i Sâdık (Muhammed Bâkır'ın oğlu) 7. İmam Musa-yı Kâzım (Câfer-i Sâdık'ın oğlu) 8. İmam Ali Rıza (Musa-yı Kâzım'ın oğlu) 9. İmam Muhammed Taki (Ali Rıza'nın oğlu) 10. İmam Ali Naki (Muhammed Taki'nin oğlu) 11. Hasan Askeri (Ali Naki'nin oğlu) 12. Muhammed Mehdi (Hasan Askeri'nin oğlu).

İmamet makamının Alevi inancındaki yeri Şii'likten farklıdır. İmamiye Şiasına göre, imamlara inanmak inanç esaslarından olup imametin Hz. Muhammed'den sonra torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile daha sonra da onların neslinden gelen imamlarla sürdürülmesi gerektiği kabul edilir. İlahi güçlerle donatıldığına inanılan bu imamların siyasi ve hukuki rehberler olarak kabul edilmesi söz konusudur. Ancak Alevilikte, Şii'likte olduğu gibi, Hz. Ali ve soyunun siyasi, dinî ve hukuki yetkiyi Hz. Muhammed'den aldığı, bu gerekçe ile de siyasal iktidarın sahibi oldukları ve bu uğurda mücadele edilmesi gibi siyasal bir argüman geliştirilmemiştir (Gökbel, 2019: 444-445). Alevi inancında On İki İmam'ın Hz. Muhammed'den devraldığı güç ve yetkinin siyasi ve hukuki boyutlarına vurgunun olmadığı ifade edilebilir. Alevilikte On İki İmamların ilahi güçlerle donatıldığı inancı hâkim olup manevi rehberlikleri tanınmakta ve saygı görmektedir.

On İki İmam, soyları Hz. Ali üzerinden Hz. Muhammed'e uzanan, Hz. Muhammed'in torunları ve onların torunları şeklinde devam eden bir silsileden oluşur. Alevi inanç sisteminde Hz. Muhammed ile aralarındaki kan bağına istinaden bu imamların nübüvvet makamının sahip olduğu kuttan nasiplerini aldıkları inancı hâkimdir. İmamların sahip olduklarına inanılan kut miktarı, dâhil oldukları sıralamaya paraleldir. Alevilikte ocak sistemi de On İki İmamlardan devam eden soyun temsilcileri olan ocakzâdeler tarafından temsil edilir. Dolayısıyla Alevi inancındaki ocak yapılanmasının temelinde On İki İmam'a duyulan saygı, sevgi ve muhabbetin yer aldığı söylenebilir.

Alevi inanç sisteminin temel ibadet ritüeli olan cemlerde On İki İmam'ın isimleri sıklıkla zikredilir. Gülbak ve tercüman metinleri başta olmak üzere deyişlerde On İki İmam'a yoğun biçimde yer verildiği görülmektedir. Alevi ibadetlerinin temel dua metinlerinde Hakk'a yakarırken "On İki İmamların yüzü suyu hürmetine" ifadesi kullanılarak onların Hak katındaki hatırlarına vurgu yapılır ve şefaatleri talep edilir. Alevi gülbak ve tercümanlarında yer verilen "Hızır, On İki İmam yardımcın ola", "Derdimiz oldu tamam, yardımcımız On İki İmam!" gibi ifadelerle (Erdem Kük, 2023: 268) On İki İmam'ın kut taşıyıcısı olma misyonlarının altı çizilerek, sahip olduklarına inanılan Tanrısal güç ile himaye etmeleri talebinde bulunulur.

Alevi inanç sisteminde, yolun kurucuları ve velayet kapısının silsilesi olarak kabul edilen On İki İmam'ın isimlerinin sıralandığı müstakil bir dua kalıbı mevcuttur. Bu dua, "İsm-i Azam" duası olarak adlandırılır. Kalıbı yöre ve ocaklara göre değişiklik göstermekle birlikte İsm-i Azam duası, Alevilerce darda kalınca okunan bir dua olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, Alevi şiir geleneğinde önemli bir yeri olan, On İki İmam'ın isim ve vasıflarının sıralandığı "düvaz imam" örneklerinin de İsm-i Azam duasının cem ritüelinde icra edilmek üzere yaratılmış ezgili versiyonları olduğu düşünülebilir (Ersal vd., 2018: 2397-2398). Buradan hareketle, Alevi inancında On İki İmam'a atfedilen kutsiyetin yüksekliğinin isimlerinin zikredilmesinin Hak katında dilek ve temennilerin kabulünü sağlayacağı yönündeki inançta da kendini gösterdiği ifade edilebilir.

3.5. Dedeler

Alevi inanç sisteminde dedelik kurumu, merkezi bir öneme sahiptir. Dedelik kurumu, Aleviliğin ritüelik yaşantısından gündelik hayat pratiklerine dek biçimlenmesinden denetlenmesine sorumlu olan yapıdır. Dedelik kurumunun temsilcisi niteliğindeki dede tipolojisi, Tanrı tarafından kendisine kut bahşedildiğine inanılan şahsiyetler arasında yer alır. Kut, lütfedildiği kişinin yeryüzündeki konumunu sıradan kimselerden farklı bir yere taşır. Dede de kendisine bahşedildiğine inanılan kut ile teolojik bir iktidar alanına sahiptir. Alevilikte bu alanın mutlak erki olma hak ve yetkisinin kendisine mensubu olduğu soy üzerinden Hak tarafından verildiği inancı hâkimdir. Dedeler, kan bağı ile belirli ocaklara bağlıdır ve "ocakzâde" olarak anılırlar. Ocakzâdelerin Hz. Muhammed'in soyundan geldikleri kabul edilir. Bu kabul, dedelik kurumunun kut kavramıyla ilişkilendirilmesinin temel sebebidir. Ocak kavramının merkezde yer aldığı Alevi inanç sisteminde, ocakzâde olmaları, dedelere kutsiyet atfedilmesinin temel sebebidir.

Alevi inanç sisteminde her ocağın Ehl-i Beyt'e ulaşan bir silsilesi olduğuna inanılır. Kutsal soy vurgusuna dayalı olan ocak yapılanması, karizmatik inanç önderleri üzerinden varlığını sürdürür. İnanç önderinin etrafında oluşan "veli kültü" yahut "karizma", ocağın kurucu piri olmasında belirleyici etkindir (Ersal, 2016: 41). Burada inanç önderinin temsil gücü göstermesi yahut etrafında toplanılması için sahip olması gerektiği ifade edilen veli kültü, keramet yahut karizma şeklinde tarif edilen, kutun bizzat kendisidir. Kullanılan kavramlar, kut kavramının

tanımında istifade edilen kavramlarla örtüşmekte olup, inanç önderinin taşıması gereken vasıfların yaratıcıya referans verir nitelikte olması gerekliliğinin altı çizilmiştir.

Dedelik kurumu, Alevi dedeleri tarafından temsil edilen bir yapı sergiler. Dedelik, soya bağlı olma özelliği gösteren bir inançsal statüdür. Alevi inanç sisteminde dedeler, “evlâd-ı resul”, “seyyit” gibi kutsal bir soydan geldiklerine işaret eden ifadelerle anılır. Dede, sahip olduğu kutu Hakk’a borçlu olan inançsal bir statüdür. Tanrı tarafından kendisine bahşedildiğine inanılan ve kan yoluyla devredilen bu özel gücün insanlar yararına kullanılması gerekir. Kutlu kılınan bu tipolojinin ritüel yönetmek, gülbank vermek, nikâh kıymak gibi misyonları vardır. Bu misyonları, Hak’tan aldığı güç ve yetkiye dayanarak gerçekleştirir.

Alevi inanç sisteminde dedeler, sosyal hiyerarşinin en üst noktasında bulunurlar ve sahip oldukları yetkiler ile yaptırım güçleri, sosyal düzeni sağlamakta son derece etkilidir. Dedeler, sosyal ve dinsel bakımdan topluma önderlik etmek ve davranışlarıyla, yaşantılarıyla örnek olmak; toplumu irşat ve bilgilendirmek; toplumda birliği ve dayanışmayı sağlamak; cem, cenaze, evlenme töreni vb. gibi sosyal ve dinsel törenleri yönetmek; adaleti tesis etmek, suçluları düşkün ilân etmek; inancı ve gelenekleri uygulayıp aktarmak; kutsal güçleri nedeniyle maddi-manevi sorunları olanların başvuru yeri olmak gibi işlevler üstlenmektedir (Yaman, 2004: 80-84). Kut temsilinde atalar kültü inancının da önemli pay sahibi olduğu dedeler, kut devir zincirinin son halkası olarak yorumlanabilecek inanç önderleri statüsünde olup Alevilikteki ocak yapılanmasının, dolayısıyla da ocak sistemi üzerinden devredilen kutun ulaşılabilir temsilcileri konumundadır.

Alevi dedeleri, “karizmatik inanç önderi” şeklinde isimlendirilen ocakların kurucu şahsiyetlerine tabi olup sahip oldukları kutun referansını sondan başa doğru ilerlettiklerinde en başa mevcudiyeti veli kültü ile güçlenerek menkıbevi bir hâl almış bu şahsiyetleri yerleştirirler. Ahmet Yaşar Ocak’ın ifadesiyle velinin fevkalâde ruhani kudretlerle donatıldığı kabulüne bağlı olarak veli öldükten sonra da kendisi hayatta iken sahip olduğuna inanılan insanüstü hüviyetinin devam ettiği inancıyla ortaya çıkan (2010: 8) veli kültü, karizmatik inanç önderlerinin Hak katında kabul gören kimselerle aralarındaki kan bağı kaynaklı kutu daha da güçlendirmelerinin sağlayıcısı olan köken miti niteliğindedir. Alevi dedelerinin hak ettiklerine inanılan itibar da eğer kendilerine ait bir keramet göstermemişlerse, evladı oldukları ocağın kurucu pirinin kerameti oranındadır.

Kutun işaretleyicileri arasında, daha önce de ifade ettiğimiz gibi mucize ve kerametler yer alır. Bir kimseden kendisine kut bahşedildiğini kanıtlayabilmesi için mucize yahut keramet göstermesi beklenir. Alevi dedelerinin kendileri ya da bağlı bulundukları ocakların kurucu pirleri, keramet gösteren kimselerdir. Ahmet Yaşar Ocak, Alevilikte karşılaşılan keramet motiflerini kaynaklarına göre tasnif eder. Bunların başında sihir ve büyü yapmak, hastaları iyileştirmek, gayb’tan ve gelecekte haber vermek, tabiat kuvvetlerine hâkim olmak, ateşe hükmetmek, kemiklerden diriltmek gibi Şamanizm kaynaklı inanç motifleri gelir. Alevi inancına Uzak Doğu ve İran dinlerinin etkisiyle giren keramet motifleri arasında tenasüh, hulûl, don değiştirme, ejderha ile mücadele, havada uçuş gibi motifler sıralanabilir. Alevi inancında karşımıza çıkan Kitab-ı Mukaddes kaynaklı keramet motifleri ise ölmeden önce göğe çekilmek, suyu kana çevirmek, halka felâket musallat etmek, bereket getirmek, az yiyeceklerle çok kişiyi doyurmak, körleri gördürmek, ölü insan veya hayvanı diriltmek, nefes evlâdı edinmek, kuru odunu ağaç haline getirmek, yerden veya taştan su fışkırtmak, ırmağı veya denizi yarıp geçmek, ırmak veya deniz üstüne yürümek şeklinde sıralanabilir (2013: 143-279). Bağlı bulundukları ocak üzerinden kutsal bir kan taşıdıklarına inanılan dedeler, bu niteliklerinin yanı sıra keramet sahibi olma özelliğini ekledikleri oranda sahip olduklarına inanılan kutun yoğunluğu artmaktadır. Dede tarafından dua verilmiş yiyeceklerin sıradan yiyecekler olmaktan çıkıp lokma olarak kabul görmeleri, dedelerin hasta yahut ihtiyaç sahiplerine verdikleri duaların kabul göreceği inancı, veli kültünün tesiriyle dedenin mezarından alınan toprak ve taşın teberrük muamelesi görmesi, dedelik kurumuna kut isnat edildiğinin kanıtları arasında sayılabilir.

SONUÇ

Kut, yaratıcı kaynaklı özel güç türünü karşılamak üzere kullanılan bir kavramdır. Mitik dönemden günümüze dek, dâhil olunan inanç dairelerine göre biçimi değiştirilerek içeriği muhafaza edilmiş olan kut inancı, Türklerin evreni, insanı, varlıkları yaratıcı merkezli okuma ve konumlandırma temayülünün sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kut, yaratıcı merkezli bir tasarım fikrinin adlandırılmasıdır. Kut inancına göre yaratıcı, sahip olduğu hudutsuz gücü, maneviyat kudreti dolayısıyla seçilmiş olan kişiler arasında üleştirerek yeryüzünde temsilini mümkün kılar. Yaratıcı kaynaklı özel gücün bahşedildiği bu şahsiyetler, sahip oldukları kutu kan yoluyla soydaşlarına devredebilir. Türk kültüründe oldukça önemli bir işaretleme olma özelliği gösteren kut, tarih boyunca peygamberlerin, din adamlarının, bâdeli âşıkların kutsiyet kaynağı olarak kabul edilmiş; bu kimselerin yaratıcı tarafından seçilmiş olduklarına inanılmıştır.

Bu çalışmada, Alevilikte kut kavramı, ocak sistemi üzerinden ele alınmıştır. Kut, Alevi inanç sistemi bağlamında ocak yapılanmasının meşruiyet kaynakları arasında değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Alevi inanç

sisteminde ocak yapılanması, kut kavramının varlık alanı olarak işaretlenmiştir. Çalışmamız sonucunda, ocak sistemi içerisinde kut sahibi olduğuna inanılan kutlu inanç tipolojilerinin olduğu tespit edilmiştir. Belirli bir hiyerarşiye göre konumlandırılan bu şahsiyetlerin Hakk'a olan yakınlıkları, dolayısıyla da sahip olduklarına inanılan kut miktarı, sıralamada belirleyicidir. Bunların başında İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed gelmekte, onu sırasıyla Hz. Ali ve Ehl-i Beyt, daha sonra On İki İmamlar takip etmekte; ardından dedeler gelmektedir. Dedelik kurumu üzerinden temsil edilen ocak sisteminde dedelerin meşruiyetleri, bağlı bulundukları ocak üzerinden taşıdıklarına inanılan kutun mevcudiyetine ve miktarına bağlıdır. Şecereler ve menkıbelerle On İki İmamlar kanalıyla Ehl-i Beyt'e dayandırılan soyları, dedelerin güç ve meşruiyetinin kaynağı konumundadır. Dedeler kan bağı üzerinden kendilerine bahşedilen kut sayesinde, ritüel yönetme, görgü ve sorgu işlemlerini gerçekleştirme, dua verme, düşkünlük hukuku bağlamında yargılama ve hüküm verme hakkına sahiptir. Bağlı bulundukları ocağın Ehl-i Beyt ile kan bağı yakınlığı yahut kurucu pirinin keramet göstererek kanıtladığı kut miktarı oranında dedelerin güç ve etki alanları genişler.

KAYNAKÇA

- Akın, B. (2017). "Alevilikte "Ocak": Kavramsal Çerçeveye ve Tarihî Arka Plana Yeni Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı 17/2, s. 239-264.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*, (Haz.: Kemal Eraslan-Osman F. Sertkaya-Nuri Yüce), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Başer, S. (2015). *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre*, İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- Beydili, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Yurt Yayınları, Ankara.
- Bozkurt, F. (2015). *Hakerenler -Buyruk-*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Çeribaş, M. (2021). "Türk Kültüründe Kut İnancı ve Kut Aktarma Yolları", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Sayı 36, s. 1185-1206.
- Çetin, İ. (1997). *Türk Edebiyatında Hz. Âli Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Çetişli, İ. (2012). *Türk Şiirinde Hz. Peygamber*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Durkheim, E. (2018). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, (Çev. Fuat Aydın), Eskiye Yayınları, Ankara.
- Eliade, M. (2020). *Dinler Tarihine Giriş*, (Çev. Leyla Arslan Özcan), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Erdem Kük, D. G. (2013). *Alevi-Bektaşî Gülbakları*, Paradigma Yayınları, Çanakkale.
- Ersal, M. (2016). *Alevilik -Kavramlar ve Ocak Sistemi Çubuk Havzası Örneği-*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Ersal, M. -Akın, B. (2018). "Dede Korkut Kitabı'nı Alevilik Penceresinden Okumak", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Cilt 7, Sayı 4, s. 2369-2408.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev.: Mehmet Akalın), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Gökbek, A. (2019). *Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kaşgarlı Mahmud (2014). *Dîvânü Lügati't-Türk*, (Haz.: Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ocak, A. Y. (2010). *Kültür Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ocak, A. Y. (2013). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi* (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ölçer Özünel, E. (2014). "Kendine Dönüşen Kahraman: Oğuz Kağan Destanı'nda İktidar ve Kut", *Millî Folklor*, Sayı 104, s. 5-19.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabcacı Yayınları, İstanbul.
- Roux, J. P. (2012). *Eski Türk Mitolojisi*, Bilgesu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (2024). "Kut", <https://sozluk.gov.tr/> (01.03.2024)
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (2024). "Ocak", <https://sozluk.gov.tr/> (10.03.2024)
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (2024). "Nur", <https://sozluk.gov.tr/> (17.04.2024)
- Yaman, A. (2004). *Alevilik'te Dedelik ve Ocaklar -Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik-*, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul.